



# CAMİLER

CAMİ MİMARİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER 3

MİMAR MEHMET OSMANLIOĞLU

MİLA MİMARLIK

## GÜNÜMÜZ CAMİ MİMARİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER – III

**DONUK AŞK**

Yine akşam oldu,  
Yalnızlık omuzlarıma çivisini çaktı yine,  
Uzaklık aynı gerçi,  
Her yerdeyken olan uzaklığın pek değişmedi,  
Yine akşam oldu orda olduğu gibi,  
Görebiliyorum seni burdan da,  
Aynısıydı ordayken de,  
Uzaklıktan korkmuyorum belki de,  
Orada da aynıydı uzaklık gerçi  
Donuklaşmış oldu artık bu,  
Bir o kadar da hüzünlü romanlar gibi,  
Galiba ben baştan kaybetmişim,  
Belki de ben baştan kazanmışım, insanlık kaybetmiş...

**Sezai Karakoç**

### İSLAM ŞEHİRLERİNDE CAMİ-MERKEZ İLİŞKİSİ

İslam şehrinin ilahi vekilliğın, adaletin, kanunun, nedensellik ve sorumluluğın, hedeflerin, hayat ve enerjinin, ekolojik harmoninin, bilgi ve şefkatin, basitliğın, tevazuun ve dindarlığın, hüner, sanat ve zenaatin, estetik ve letafetin ve neticede manayı basitlik ve sadelikte arayan erdemlilikle teşekkül edeceğini biliyoruz. Doğrusu böylesi bir şehir geleneğı tevarüs eden İslam toplumları bu hasletleri yaşatmakta samimi olarak istekli midirler? Ya da bu hasletler onların hayatlarında çoktan çıkıp gitmiş ve yalnızca söylemi ve posası kalmıştır diyebilir miyiz? Bir mahallede yahut şehir merkezinde inşa edilecek mescitlerin, camilerin taşıyacakları vasıfların neler olacağını ortaya koymak, sözlerle ya da yazıyla gerçekleşebilir mi?

Bu konuda yapılacak ilk işin bu eyleme niyet edenlerce ortaya konulması ve yaşanan, idrak edilen, içinde riya, kibir ve ötekileştirmenin olmayacağı şehirler vücuda getirmek olmalıdır. Bu , dünyada yapılacak düzenlemelerin en zorlarından. Esasen bu girişim şehir merkezini teşekkül ettirme eylemidir. Ki bu “yeryüzü mescit kılınan ümmet” olan Muhammed(s.a.v.) ümmetinin “İnsanın dünyadaki esas vazifesi dünyayı güzelleştirmesidir” düsturunun ve tüm dünyanın bir mescit temizliğı ve güzelliğinde hüsnü muhafazası sorumluluğının yansıması olarak büyük önem arz etmektedir.

Şehir insan fitratına uygun tabiiliğı, yalınliğı, tevazuu, ulaşılabilirliğı ve basitliğıyle birlikte kendisine aidiyet duyulan bir nesne haline gelebilmektedir. Şair İsmet Özel dizelerinde;

*“Bir şehrin urgan satılan çarşıları kenevir  
Kandil geceleri bir şehrin buhur kokmuyorsa  
Yağmurdan sonra sokaklar ortadan kalkmıyorsa  
O şehirden oç almanın vakti gelmiş demektir.”*

derken bu gerçeğe işaret etmişti. Artık şehirler kimliksizliğin, insanı ezici cesametli binalarının, bir ucundan ötekine ulaşmanın oldukça zor olduğu büyüklüğün içinde kaybolmuşluk ve yalnızlığın, sadece kandil gecelerinde değil hiçbir zaman buhur kokmayan ve yer yer zehir kokan kirlenmişliğiyle hamur kokmayan fırınların, tazeliğin kokusunu çoktan unuttuğumuz meyve-sebzelerin kısaca ortak zevksizlik ve kibirin birer kalesi olma yolunda epey ilerlemişler.

Kur'an ve sünnet bize yeryüzünde son derece somut ve gerçekleştirilebilir bir hayatın çerçevesini çizerken cennet tasvirlerini kullanması, insana mükemmelliğin, tevazuun, estetiğin ve sadeliğin yaşanacağı bir dünya tasavvuru öğütlemektedir. İnanç ve irfanımıza ilişkin köklere yakınlaştıkça hayatın, şehrin, mahallenin ve mescidin özüne/asr-ı saadete yakınlaştığı görülecektir. Bu konuda yapılacak ilk eylem, zihin dünyamızdan başlayan bir yenilenme ile fiziki dünyamızı yeniden imar etme faaliyetine yönelmemiz olacaktır. Bunu da ancak emaneti ehline vererek başarabileceğimizi kabullenmemiz anlamına gelmektedir.

## ÇAĞDAŞ TÜRK MİMARLARI ve DİYANET YETKİLİLERİNİN CAMİ MİMARİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

Çağdaş Mimarlarımızdan Necdet Civan; *Türk mimarisi kendi içinden kendine ve dünyaya bakmasını önemle vurgulamaktadır.*

Civan; *camilerin kendi değerlerinden aldığı kaynaklarla, insanın kendi doğası içinde çizdiği bir yapı olarak tarif etmekte ve bu mekanların hayatın merkezin yerleştirilmesini önermektedir. Camilerin Kur'an öğrenme-okuma merkezleri ve sergi salonları, kreş gibi tüm sosyal mekanları bünyesinde bulunduran, insanların gezip-dolaştığı, alışverişini yaptığı, yemek yediği, bir alışveriş merkez haline getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Asıl merkezin cami olduğu, hem dışa, hem de içe bakan büyüklü küçüklü alışveriş mekanlarının yer aldığı, caminin manevi ortamını bozmayacak bir külliye bahsetmektedir.*

*Civan çağdaş cami konusundaki görüşlerini "Günümüz şartlarında eğer bir caminin fonksiyonel olmasını bekliyorsak, yediden yetmişe her yaşta insana cevap vermesi gerekir. Bugün Türkiye'de yapılan istatistiklere göre cuma günü camilere giden vatandaşlarımızın sayısı, yirmi üç ile yirmi beş milyon arasındadır. Bu, küçümsenecek bir rakam değil elbette. Bayram ve kandillerde bu rakam otuz milyona kadar ulaşabilmektedir. Bir din görevlisi nasıl bir camide görev yapmak ister? Gayet tabii ki mimarisi, estetik ve akustikliği düzgün ve cemaati çok olan camide görev yapmak ister. Peki, günümüzdeki camiler, mimari özellikleri itibarıyla böyle midirler? Çok temel iki unsur var; birisi aile, diğeri de komşuluk ilişkisi. Evet, aile ve komşuluk ilişkisinin üçüncü ayağını da camilerimiz teşkil ediyor. Bir mahallede eğer aile yoksa, aile anlayışı yoksa, komşuluk ilişkisi zayıfsa, neticede o mahalledeki camide de istenilen düzeyde cemaat yok demektir. Aile, insanlar topluluğunun sahip olduğu bir değerdir. Bunların alt yapısını oluşturan sosyal merkez de camidir.*

*Eski imar planlarında maalesef nerde üçgenler, nerde uygunsuz yerler varsa oralar cami alanları olarak gösteriliyordu. Hatta öyle zamanlar oluyordu ki bu yerin kiblesini dahi koymamız mümkün olmuyordu. Minarenin bir tarafı dışarı çıkabiliyordu." şeklinde dile getirmektedir.*

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Dairesi Başkanı Mehmet Bekaroğlu; camilerle ilgili görüş ve düşüncelerini;

*"Bugünkü camilerimize -hepimizin ittifak ettiği gibi- bir sürü masraf yapıyoruz. Estetik yönden buldukları yerlere bir güzellik katmadıkları gibi, akustikleri de düzgün olmuyor. Bugün camiler, cemaatin yalnızca namaz kıldığı mekânlar olarak görülüyor.*

*"Süleymaniye'de Bayram Sabahı" şiirinin şairi; "Biz gençliğimizde cami ikliminin, cami havasının bulunduğu mahallelerde yaşadık.*

*Gençler mutlaka cami ile temas halinde ve iç içe bulunmalıdırlar. Hatta toplumun bütün kesimleri, namaz dışındaki diğer ihtiyaçlarını cami bünyesinde yer alacak sosyal işlevli yerlerden görebilmelidir. Günümüzün mimar ve mühendisleri, camilerin ısıtma, soğutma ve aydınlatma sisteminin güneş enerjisiyle olmasını niçin düşünmezler?*

*Modern betonarme camiler yapıyoruz, ama akustikğini, ses düzenini bir türlü sağlayamıyoruz." şeklinde belirtmektedir.*

Emekli Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Sami USLU konu hakkındaki görüşlerini: *Davet edilmiş olduğum akademik bir toplantıda "Cami mimarisine tevessül eden mimarlarımız ne olur, biraz İslâm kültürü hakkındaki bilgilerini yenileyip geliştirsinler" deyince, bir üniversite hocası reaksiyon göstererek "Ne demektir bu cami*

mimarîsi dediğiniz, netice itibariyle boş bir mekânda insanlar toplanıyorlar, işte o kadar” diyerek meseleye ne kadar uzak olduğu göstermişti..

Suudlular, Tenim Camiini Mısırlı bir Hristiyan mimara yaptırdılar. Bir gün; “Hocam, dediler, bugün, yapılanları kendisine anlattık. Ancak bir konuda onunla anlayamadık. Abdest alınan mekânda musluktan akan su, abdest alanın üstüne başına sıçıyor. Bu su kullanılmış sudur ve temiz değildir, dediğimizde, adam ‘sıçarsa sıçrasın ne olacak’ diyor.” dediler. Bunları Mimarlar Odasının Ankara’daki toplantısında söylediğimde bazılarının tepkisiyle karşılaştım. Cami mimarîsi ile uğraşan mimarların mutlak surette İslâm kültürünü bilmesi gerekir.

Türkiye’de cami mimarîsi üzerine çalışan çok fazla mimarın olduğunu zannetmiyorum. Çünkü Aşkabat Camii ile ilgili yarışma düzenlediğimiz zaman, pek çok yere ilanlar vermemize rağmen, maalesef fazla ilgilenen olmadı. Müftülüklerimize konu ile ilgili gelen rakamları söylesem şaşırırsınız.” şeklinde dile getirmektedir.

Y.Mimar Ali Günvar ise konuya Osmanlı’daki camilerle mescitler arasındaki hiyerarşik yapıya değinmiş ve özetle; “Osmanlı’da bir “Ulu Cami” kavramı vardır. Bizim kendi mimarîmizle ve kendi duruşumuzla ayakta kalmamız söylendi. Bizim duruşumuz, bizim dilimizdir, ancak dünyada başka insanlar da var ve onların da dilleri var. Siz önce kendi hikâyenizi kendi dilinizde en iyi şekilde anlatacaksınız. Biz teknolojinin ve bugünün imkanlarını caminin alt yapısına entegre edebilirsek, yani cami aynı zamanda kendi ölçeğinde, mahalle ölçeğinde bir kültür merkezi haline gelebilirse, insanların herhangi bir yaşayış ve anlayış biçimine zorlanmadan rahatlıkla içine girebilecekleri ve bir takım günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri mekanlar manzumesi haline gelebilirse, işte o zaman cami yaşamış olur. Küçük, çapsız ve boyutsuz yaklaşımlardan caminin kurtarılması lazım. Dolayısıyla topluma entegre olacak bir kültürel açılımın cami ile birlikte ve biraz da seviye kazandırılarak getirilmesi lazım.” görüşlerini belirtmektedir.

**Prof.Dr. Turgut CANSEVER cami konusundaki görüşlerine Cami konusunda konuşmaktan çok nasıl olacağını ortaya koymanın elzem olduğunu ve bu düzenlemenin şehrin merkezini düzenleme gibi çok zor iş olduğunu belirtmekte ve;**

“Bursa’da Nalbantoğlu mahallesinde oturdum. Beş-on sene evvelinde meydanda cami, dışarısında kütüphane, okuma salonu, kahvehane vardı. Kahvehane keyif için gidilen bir yer olmanın ötesinde camiden çıkıldığı zaman camide dinlenen vaaz, dinî meseleler hakkında düşünce geliştirilen ve bilginin derinleştirildiği, muhaverelerin yapıldığı yerd. Mahalledeki bu meydanda çocuklar oynardı. Gerçekten bu tam bir şehir meydanı idi.

Doğrusu bir mahallede yahut şehir merkezinde inşa edilecek mescitlerin, camilerin taşıyacakları vasıfların neler olacağını ortaya koymak, sözlerle de, yazıyla da gerçekleşmez. Bu konuda başarıya ulaşmak isteniyorsa bu işin en iyi örneklerinin verilmesi gerekir. Bu düzenleme dünyada yapılacak düzenlemelerin en zorlarından biridir.

Çünkü bu, şehir merkezini vücuda getirme girişimidir. Şehrin vücuda getirilmesi ise hem bizim İslâm inancında hem de Yunan düşüncesinde insanın yapacağı en önemli iştir. Yani “İnsanın dünyadaki esas vazifesi dünyayı güzelleştirmesidir” şeklindeki Hz. Peygamber’in buyruğu açıkça ortada olduğuna göre, bunun sürecini hazırlamamız gerekir.. Organizasyon iki yapılabılır. İnsanlar, bu konuda tecrübesi olan bir mimara gidip ‘bu işi yap’ derler, o mimar da bunu yapar ve bir üst makam da onaylar.

Bu üst makamın belediyeler olmadığı ve içinde bulunduğumuz şartlarda olamayacağı da aşikârdır. Vakıf, projelendirme işinin uygun olup olmadığını onaylayacak bir profesyonel kadroya sahip olmalıdır. Tabii bu kadro, onayladığı işten sorumlu kılınmalı, yapılan işin ne kadar başarılı olduğu da üç sene, beş sene içerisinde daha üst bir heyet tarafından değerlendirilmelidir.”

### **Üstad konuşmasına devamla;**

“Batı dünyasındaki mimarlık literatürüne bakılırsa, ancak beş on senede bir, ilginç bir kilise yapılabildiği görülür. Ama ecdadımızın Anadolu’da iki asır içerisinde şehirler, medeniyetler, abideler kurduğunu düşünürsek, işlerin kolay yapılma yollarının da var olduğunu ümit etmek gerekiyor. O zaman bu yolun ne olduğunu aramız icap ediyor.

Bir tanesi şu; bugün açıkça iş ehline tevdi edilmiyor. Hâlbuki işin ehline tevdi edilmesi dinimizin de zaruri bir emridir. İlhanlılar bir mevsimde elli bin kişilik şehirler inşa ediyorlardı ve mescitlerinin, camilerinin her biri sanat şaheseri idi. Doğrusu insanlık tarihinde o kadar kısa zamanda o kadar güzel şeylerin yapılabildiğini göstermişlerdi.

Peygamberimiz, **“İnsanların en iyisi âlimin en iyisi, insanları en kötüsü âlimin en kötüsüdür”** buyuruyor. O zaman en iyileri arayıp o en iyilerden bir nüve meydana getirip onların önderliğinde saf, temiz gençlerle beraber güzel şeyleri evvela küçük miktarda üretmeye başlamak, sonra o üretimin miktarını arttırarak bütün ülkenin ihtiyacı olacak güzel mescitleri, camileri ve çevrelerini yapmamız gerekir.” şeklinde görüşlerini belirtmektedir.

Doç.Dr. Fikret KARAMAN görüşlerini peygamberimizin uygulamalarından örneklerle anlatarak devamla; *“Milletimizdeki cami heyecanı, 1400 yıldan beri hiç sönmeden devam etti ve edecektir de. Hatta İslâm bilginleri “Müslümanlar niçin cami caminin planını ve nasıl inşa edileceğini, gerekli malzemeyi ashabıyla istişare etmiştir. Daha da önemlisi Peygamber efendimiz bedenlen çalışmak suretiyle caminin inşasında bizzat görev almıştır. Dolayısıyla İslâm bilginleri, Rasulüllah’ın, dinin tebliği için camiye diğer hizmetlere göre öncelendiğini ve ona çok önem verdiğini belirtiyorlar. Demek ki Mescid-i Nebevi, İslâm tarihinin gelişmesine ev sahipliği yaptı.”* şeklinde dile getirmektedir.

Diyanet ç alışanı, Mimar Gül Aydın ise konuya ilişkin görüşlerini; *“Cami yapımına ilişkin 1998 yılında çıkan kanunla, Diyanet İşleri Başkanlığına tanınan izin verme yetkisi, 2003 yılında iptal edilmiştir. Bu dönem arasında Diyanet İşleri Başkanlığımızda çeşitli çalışmalar yapıldı. Camilerin arsalarının seçimi, arsa büyüklükleri, iki cami arasında olması gereken mesafeler, cami kapasiteleri, cami minare ilişkileri üzerine bazı tablolar hazırlanmıştır. Şimdi söyleyeceğim gibi, son dönemlerde yapılan camiler, kentsel çevre ile uyumlu olarak yapılmakta ve tamamlayıcı kurumlarla birlikte hareket edilmektedir. Şahıs, dernek ve vakıflarca yapılmış olan bu camilerin projelerinin hayır işi kapsamında ücretsiz olarak yaptırılmış olduğu, bu nedenle projeler için gerekli özenin gösterilmediği, bazı camilerin inşasında ise başka bir yerde uygulanmış bir projenin gelişigüzel revize edilerek mevcut arsaya uydurulmaya çalışıldığı, genelde detay projelerin statik hesaplarının olmadığı, kalfa-usta ilişkisi içinde inşaatın devam ettirilerek belediyelerin bu tür yapılanmalara fazla müdahale etmediği anlaşılmaktadır. Camiler, insanın şükran duygularını Allah’a sunduğu yerler ve yapılarıdır. Bunun için dini duyguların yoğun olarak yaşandığı mekânların en mükemmel şekilde olması gerektiği”* şeklinde belirtmektedir.

Prof.Dr.Hüsrev TAYLA konuya ilişkin görüşlerini dile getirirken cami yapacakların projeyi diyanetten istemelerinin temelinde mimara bu işin bedelini vermek istememeleri bu hususta yeterince bilgi sahibi olmadıklarını belirterek devamla; *“Neden gelip projeyi sizden istiyorlar, çünkü mimara para vermek istemiyorlar, bunu çok açık olarak söylüyorum. Sabahleyin de biraz bahsettim, bir sitede bir cami yapılıyor. Bu site İstanbul’un en büyük sitelerinden biri ve zengin firmaların merkezlerinin bulunduğu yer. Bu sitenin bir kilometreden fazla ucu var, ortada zaten bir camisi var, öbür ucuna da ikincisini başlamışlar. Bizim milletimiz mühendise akli kesiyor da, mimarların kim olduklarını ve ne yaptıklarını pek bilmiyor. Birisi bir takım çizgilerle bunların karşısına gidiyor, bunlar zannediyorlar ki, bizim çalışmalarımız üç beş dakikada olabilen şeyler. Bu yaygın yanlışlığı değiştirmedikçe, düzgün cami projesi yapmanın ve uygulamanın imkânı yoktur.*

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir gün bir cenazenin defni esnasında mezarın başında bulunur. Cenaze kabre konmadan önce Peygamber B(a. s.), kabirdeki tümseğin kaldırılmasını işaret eder. O mezarın içinde bulunan sahabi; *“ya Rasulâllah, bu vahyin gereği mi, yoksa siz mi öyle istiyorsunuz?”* deyince, Peygamberimiz (a.s.), *“Hayır, vahiy değil, emrim de değil. Ama göze hoş gelsin diye bunu söylüyorum”* diyerek meselenin estetik boyutuna işaret etmekte olduğunu belirtmektedir.

Y.Mimar M. Hilmi ŞENALP ise konuya ilişkin görüşlerini belirtirken Türkiye’nin cami üzerinde medeniyetini nasıl yeniden üretebileceği sorgulanırken, bu temel problemin hususi bir reçetesi olmadığını, ‘Türkiye’nin kültür politikası, şehirleşmesinde ve koruma stratejisinde dünya ve medeniyet vizyonu ne olmalı?’ suallerine cevap vermenin gerekli olduğunu belirtmekte ve devamla;

*“Doğru şehirleşme, yeni bina üretme ve doğru koruma politikası, ancak derinlemesine bir felsefi kimlik ve vizyonla ortaya konulabilir. Bu vizyon ne kadar geneli kucaklar ve açık olursa, o kadar dünyadan kabul görecektir.*

*Bu husus, bizim kültür ve medeniyetimizde mevcut olup, keşfedilmeyi beklemektedir. Klasik resmi öğrenip hazmetmeden; modern resim sanatında bir varlık gösterilemeyeceği gibi, önce kendi kültür ve sanatımızı kavrayıp kültürel kodlarını doğru okuyamadan yorum ve üsluplaştırmalara gitmek de mümkün değildir.*

*Varisi olduğumuz kültür mirasını; yozlaşmaya düşmeden, taklide yeltenmeden, gelenek zinciri içinde yeni yorumlarla günümüz şartlarında yeniden, ama doğru olarak üretmeliyiz.*

*Türk mimarisinin menşei ve korunması, yeniden üretilmesi hususunda mutlaka sahici gayret sarf edilmesi icabeder. Osmanlı Türk sanatı, İslâm’ın bütün akli ve kalbi teferruatını, sanatın her şubesinde kemaliyle temsil etmiş; İslâm’ın âlem tasavvuru ve kainat idrakini dile getiren bir fitrat sanatı olmuştur.*

*Kendi kendini durmadan tekrar edip yenileyemeyen kültür, yozlaşmaya ve nihayet yok olmaya mahkûmdur. Nitekim Osmanlı medeniyetinde de böyle olmuş, aslı kültürle yeni sentezler yerine, kültür ve moral istilasına maruz kalınarak devşirme, ithal kültür idame edilmiştir.*

*Kanunlarda yapılacak değişiklikler kadar koruma anlayışımız, yeni yapı ve cami yapma şeklimiz, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kültür Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün öncülüğünde mutlaka yeniden sorgulanmalı ve dünyadaki örnekler göz önünde bulundurularak yeniden yapılandırılmalıdır. Bu yapıldıktan sonra denetim vazifesi olan kurullar da yeniden teşekkül ettirilmelidir. Problem, şahıslarla beraber sistemde, koruma anlayışımızın ve yeni cami yapma tarzının bizatihi kendisindedir.*

*Yirminci yüzyıla kadar yapılar tamir edilir, restore edilmezlerdi. Sanatçı ve mimar, kendilerine tevdi edilen yapıya, yeniden öğrenilmesi, okunması ve düzeltilmesi icap eden bir eser olarak bakmıştır. Bu geleneğimizi devam ettirebilmiş olsaydık, bugün yeni camilerimizin perişanlığını veya nasıl yenilerinin yapılabileceğini tartışmayacaktık.*

*Bugün maalesef kubbe ve kemer, Müslümanlığa ait bir sembol olarak telakki ediliyor. Halbuki kubbeyi sembol yapan, kubbenin ve kemerin kendisi değil, mimarının maharetidir.*

*Bugün ciddiye alınacak bir sanat tarzı, sadeleştirilmiş sanat denilen anlayıştır.*

*Klasik Osmanlı mimarîsinde ifadesini bulmuş olan bu anlayış, nasıl bir değerler manzumesine sahip olduğumuzun en büyük delilidir. Klasik, sivil ve dinî mimarîmizin mimarî unsurlarını doğru bir anlayışla üsluplaştırabilir, stilize edebilirsek, şahsiyetimizi kaybetmeden sadeleşmiş sanatın en güzel örneklerini verebiliriz.*

*Çünkü mimarîden minyatüre, ebrudan tezyinata, hatta klasik sanatların özünde üsluplaştırmanın, stilizasyonun diyalektik dinamiği mevcuttur.*

*Türk-İslâm sanatı, kendisine asalet atfedilen mücerret bir sanattan öte, semavi hikmetin geometrik, matematiksel formları vasıtasıyla kesreti vahdete, yani çokluğu birliğe nispet eden bir sanat idrakidir.*

*İşte bu anlayış çerçevesinde ve zaman içerisinde İslâm mimarîsinde cami, sadece insanların değil, insana ait bütün güzelliklerin ve sanatların bir araya getirildiği kutsi bir mekân olmuştur.” görüşlerini dile getirmektedir.*

Mimar Mahmut Sami KİRAZOĞLU ise konuya ilişkin görüşlerini belirtirken; üzerinde durulması gereken en önemli noktanın örnek alınacak mekanın Beytullah (Allah'ın evi olarak adlandırılan) olduğu; insanların toplandığı, herhangi bir hacim olmadığı, insanlara mutluluk ve huşu verdiği, inançlarından dolayı görevlerini yerine getirmiş olmanın hazzını ve huzurunu yaşattığı, ilim-irfan tahsiline imkân verdiği ve Yaradan'a tefekkür edildiği, bazen tek ama genelde toplu olarak ibadet yapıldığı bir yer olduğu hep göz önünde tutulması gerektiğini belirtmekte ve devamla;

*“Cami mimarlarının yetişmeme sebeplerinin en önemlisi maddî ve manevî olarak yeterli derecede desteklenmemeleridir. Mimara ödenecek proje kontrollük parası, sanki sokağa atılmış bir para gibi kabul ediliyor. Hatta büyük bir meziyetmiş gibi, bir kısım insanlar 'bedava proje yaptırдық' diye çevreye övünüyorlar.*

*Klasik taklit edildiği hayaliyle ne sütunu, ne kemeri, ne tonozu, ne bingisi, ne mukarnası, ne kubbesi, ne malzemesi, ne boyutları, ne hacmi, ne süslemesi, ne aydınlatması, ne havalandırması, ne akustiği, ne seccadesi, ne fonksiyonu doğru olmayan camilerimizin kendileri de; “biz ne halden ne hale geldik” diye şaşkın ve belki de bize kırgınlar.”*

Tip proje konusuna karşı olduğunu belirten Kirazoğlu; “Her ne kadar cami derneklerinin pek hoşuna gitmese de bu mimara ve sanata vurulacak bir darbedir. Cami mimarîsini açalım derken tamamen kapatmış oluruz. Bir defaya mahsus on tip yapılır, onun da kullanma tarihi bitince bir on daha yapılır. Ecdadımız yüzyıllar önce bile o imkânsızlıklarla bir yaptığını bir daha yapmamış, bu tarz uygulama müşkülü hal şöyle dursun, halli müşkül eyleme döner.

*Bir cami ve müstemilatında şu bölümler olmalıdır: Bazıları ihtiyaç ve imkana göre olmak kaydı ile;*

- 1- Ana mekan (zemin katta genelde erkekler cemaati için),*
- 2- Arka ve yan mahfeller,*
- 3- Müezzin mahfeli,*
- 4- Mihrap,*
- 5- Minber,*
- 6- Kürsü,*
- 7- İmam ve müezzin odası (abdest almak için içerde sadece lavabolu bir bölüm olabilir),*
- 8- Kütüphane,*

9- Depo (fazla halı, hasır, elektrik süpürgesi, merdiven toz bezi vesaire ve ayrıca bunların yıkanması için lavabo),

10- Yukarı çıkamayan bayanlar için zemin katta namaz kılma mekânı,

11- Üst katta hanımlar mahfeli,

12- Kapalı son cemaat yeri,

13- Ön ve yan girişler,

14- Ön ve yan revaklar,

15- Revaklı avlu,

16- Şadırvan,

17- Minare,

18- Elektrik odası,

19- Isıtma, havalandırma odası,

20- Abdestlikler, tuvalet (hem erkekler hem de hanımlar için duş),

21- Musalla taşı.

İhtiyaç ve imkan var ise bilgisayarlı bir kurs odası, idare heyeti odası, çay ocağı, bekçi odası, imam ve müezzîn evi, misafîrhane, dinî kitap satan küçük bir dükkan, bahçe düzeni, dış duvarı, giriş kapıları, otopark, bodrum, cami içinde içme suyu dolabı, fazla abartmadan halka sosyal hizmet vermek için çok maksatlı salon, servisler, küçük çapta sportif aktiviteler, nakış dikiş kursu, kafeterya, ufak bir hamam, gasilhane düşünülebilir.

Kirazoğlu hanımlar, yaşlılar ve çocukların da camiler planlanırken önemsenmesini belirterek devamla;

Yaşlı insanları ve küçükleri düşünerek, cami, zeminden fazla yükseltilmemeli, basamaklarda aralıklar on iki on beş santim arası olmalıdır. Daha yüksek olmamalı, rahatsız olanlar için mutlaka eğimi yüzde yedi ile on arasında olan rampalar yapılmalı, zemin kat ve üst mahfiller katında hem erkek hem hanımlar ayrı ayrı namaz kılabilmesi, önde erkekler, arkada hanımlar kılacak şekilde her iki katta da planlama yapılmalıdır. Daha evvel alışıldığı gibi, yani illa mahfiller katı hanımlara ait olmamalı, her zaman aynı eziyeti çekmelerine kayıtsız kalınmamalıdır. Camideki ibadet hareketlerini bilemeyen, projede muvaffak olamaz. Arka duvar dibinden seccade başlayan çok camimiz var. O son saf rükûa nasıl gidecek? Arkada en az 20-30 cm. kadar boşluk bırakıp safa başlanmalıdır. Mihraplığı olmamalı, seccadeler, renk ve deseniyle, bulunduğu mekâna uymalıdır.

Kainatta her şeyin Allah'ın emri ve izniyle olduğunu unutmamak kaydıyla, hele O'na ibadet edeceğimiz özel mekanı yaparken, bu inanç ve dikkat azami seviyede olmalıdır. İbadethaneye salih, abit yakışır. Peygamber efendimiz **“Allah işini en iyi ve en güzel şekilde yaparı sever. Kim ne iş yapıyorsa onu en iyi şekilde yapsın.”** buyuruyor. “ görüşlerini dile getirmektedir.

Mimar Necip DİNÇ ise görüşlerini özetlerken mükemmel bir eserde bulunması gerekli şartları belirtmekte ve devamla;

“Mesele sırf projeden ibaret değil. Mükemmel bir eserin ortaya koyulabilmesi için dört şart gereklidir: Bunlar; başta finansman olmak üzere, mükemmel bir proje, kaliteli malzeme, kalifiye işçiliktir. Koca Sinan'ı emsallerinden üstün yapan mimarî projesidir, yoksa diğerlerinde de aynı malzemeler vardı.

Medine-i Münevvere'de ve Mekke-i Mükerre'me'de, Tenim'de çok kolonlu büyük mekanlar yapılmış. Halbuki teknolojinin imkanlarından da faydalanılarak İslâm sanatının zevki selimini tatmin etmiş ve olgunlaşmış insanların etütleriyle bir takım yeni çözümler ortaya çıkarılabilir ve okullar arasında yarışmalar açılabilir.

Osmanlıda âlim ve sanatkârlarla ilgili yol gösterici bir formül var: “Meratibi ilim muteber dimağdadır”. Yani ilimlerle mücehhez bir sanatkâr optimum noktayı yakalamak için evvela tahayyül, sonra tasavvur eder. Sonra akli ile sezerek, izan mantığını kullanıp iltizam eder ve teşebbüse geçer. Nihayetinde de tevekkül eder. Muvaffak edecek olansa Allah'tır.” hususlarını belirtmektedir.

## ABİDEVİ İSLAM MİMARİSİNİN EN GÜZEL İFADESİNİ BULDUĞU CAMİLER ÜZERİNE SON SÖZ

Peygamberimiz (s.a.v.) Mescidin yapımını yedi ayda tamamlamıştı. Bu tarih Hicri birinci sene Şevval ayı, Miladi 623 yılı nisan ayı idi. Mescid-i Nebevi ilk inşaında içi tefriş edilmiş değildi. Müslümanlar namazlarını yaz boyunca toprak üzerine secde ederek kılmışlardı. Kış aylarıyla birlikte şiddetli yağmurların başlaması ve toprağın ıslanması namaz kılınmasını zorlaştırdı. Bunun üzerine namaza gelenler ceplerini çakıl taşlarıyla doldurup namaz kıldıkları yere bu taşları sererek ıslaklıktan korunmaya çalıştılar. Peygamberimiz (s.a.v.) bu

uygulamayı görünce beğendi ve uygun gördü. İsteseler kumaş ve ya hasırda serilebilirdi ama burada alnın toprağa konulması ile insanın mütevazılığı sağlandığı gibi secde anında peygamberin ifadesiyle “Allah en yakın oluşun” gerçekleşeceği böylece ölüm anında Allaha mülaki olacak insan bedeninin son durağı olan kabir hayatını hatırlatması gibi bir çok faydası vardı.

İşin özü açısından söylenen Tevbe suresinde ki (18.ayet): “Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır.” 18.ayeti bir daha düşünmek, anlamak gerekir.

**Mimarlık tefekkür, erdem ve ahenk arayışıdır** bir bakıma.. Cansever, “Yapılandan (inşa edilenden) başka her şey dünyanın bir kenarındadır. Fakat yapılan (inşa edilen) şey dünyanın içindedir” tespitiyle mimarın varlığa karşı taşıdığı sorumluluğunu bir kere daha hatırlatır. Sinan öncesi dönem İslam mimarisinin bugünü için bir ölçü olabileceğini söylüyor. Eğer bu dönem, yani Sinan’ı yetiştiren devre iyi incelenebilirse, bugün yolumuzu daha kolay bulabiliriz. "Geçmişten tamamen kopuk bir mimariyle vücuda getirilecek bir eser, bizim mimarimizi yansıtmaz. Olsa olsa Batı taklidi bir eser olur. Biz inanç sistemimizin temellerinden hareket ederek, bugün geleceği hazırlayan inanç sistemi esaslarının ne olduğunu belirleyerek, pencerelere, kapılara, kubbelere bunu yansıtmalıyız. Müslüman nasıl bir yerde ibadetini yerine getirir diye düşünerek, yapı olarak değil, ona verdiğimiz ifade ile büyük bir cami vücuda getirmeliyiz. Üslubuna gelince, zühdün bütün özelliklerini taşımakla beraber, tezyini bir yapı olmalıdır. Süs eşyaları eğer ihtiyaçsa kullanılmalı, ihlası kıracaksa kaçınılmalıdır. " demektedir bilge mimar..Ona göre " **beşer** "den " **insan** "a yükselmenin ilk basamağı bu yükümlülüğü; yani dünyayı güzelleştirmeyi anlamakla, geleneği, nispet ve ölçüyü bilmekle başlardı..

Tüm kafa karışıklıklarından sıyrılarak güzelin, aydınlığın peşinde olunmalıdır. Geçmişini, hafızasını kaybetmiş bir toplumun iki asırlık bir kesintiden sonra yeniden köklerine yönelmekten başka çıkış yolu yoktur. Güzeli tanımadan güzelliğe ve aydınlığa erişilemez. Selçuklu ardından Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerini veren bir geleneği bugüne ilişkin yorumlarla doğru değerlendirilebilirse, yarınları daha iyi inşa ve imar edilebilir.

[Bu yazıda D.İ.B. Cami Projeleri İstişare Toplantısı, 10-11 Temmuz, 2006’dan yararlanılmıştır.]